

datum in procedure:

datum aanwijzing:

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd dorpsgezicht **Steyl**
gemeente Venlo en gemeente Maasbree (Limburg)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

*Foto: Steyl aan de Maas met de drie
stichtingen van Arnold Janssen.*

VENLO EN MAASBREE, STEYL

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Steyl in de gemeenten Venlo en Maasbree als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Het dorpsgezicht Steyl ligt in de Limburgse gemeenten Venlo en Maasbree, gelegen langs de Maas ten zuiden van Tegelen en ten oosten van de kernen Vergelt en Baarlo. Het beschermd gebied omvat een aantal kloostercomplexen uit de periode 1875-1940, opgezet door Duitse religieuzen die als gevolg van de Kulturkampf in Duitsland hun toevlucht in Steyl zochten. Onder leiding van Arnold Janssen groeide het gebied uit tot een missiebevorderende instelling en opleidingsgemeenschap, die bestaat uit diverse kloostercongregaties, neogotische kloostergebouwen, kloostertuinen, scholen, werkplaatsen en een drukkerij. Deze grootschalige nederzetting voor religieuzen kent een verwevenheid met de landschappelijke structuur en samenleving van de burger-nederzetting Steyl en omgeving. Het beschermd gebied staat bekend onder de naam 'kloosterdorp' Steyl (*kaart 1*).

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

De oude kern Steyl

Het gebied rond Steyl behoort tot het terrassenlandschap van het Maasdal. Het is ontstaan door afzettingen van grote hoeveelheden klei, zand en grind van de Maas. Wisselende klimatologische omstandigheden deden de rivier sneller stromen met een diepere, uitgesleten bedding tot gevolg. Dit gebeurde binnen de bestaande bedding en zo ontstonden verschillende terrassen. De steilranden landinwaarts bij de Duitse grens zijn feitelijk de oude oeverwallen van de Maas, tegenwoordig hoogterrassen genoemd. Steyl is gelegen op de samenkomst van het laag- en middenterras met in de nabijheid een zandrug, een kleine stuifzandheugel. Het Holocene Maasdal tussen Roermond en Arcen is smal en de Maas ligt diep ingesneden in de Peelhorst. In de omgeving van Steyl mondde in de Maas een aantal beken uit, die het landschap op kleinere schaal hebben gevormd. In de beekdalen werden de nattere gronden gebruikt als weide. De hoger gelegen gronden werden in cultuur gebracht als landbouwgrond, de zogenaamde velden. De hoger gelegen zandrug bestond uit heide en was deels bebost.

In tegenstelling tot het nabij gelegen Tegelen zijn er over Steyl uit de Romeinse tijd op twee vondstmeldingen na, dakpannen en aardewerk, geen gegevens bekend. Het huidige dorp Steyl was van oorsprong een kleine nederzetting, die bestond uit een groepje huizen met een kapel bij een aanlegsteiger en een veerovergang of doorwaadbare plaats. De Maas maakt ter hoogte van Steyl een flauwe bocht, waardoor de stroomsnelheid van de rivier afneemt. Een perfecte locatie voor een veerpont en aanlegplaats voor schepen was het gevolg. Over het ontstaan van het toponiem Steyl bestaat geen duidelijkheid. Hoewel lang is aangenomen dat de benaming 'aen gen Steyl' is afgeleid van 'aan het veer', wordt in jongere literatuur algemeen verondersteld dat de naamgeving verband houdt met de middeleeuwse visvangst ter plaatse. Reeds in de 14^e eeuw wordt er melding gemaakt van een veer op de Maas, het lag ter hoogte van de huidige Maashoek. In 1676 werd een kapel gebouwd nabij de Maasstraat, de oude landweg naar de veerovergang bij de Maashoek (*kaart 2*). De Maasovergang bij Steyl is een oude verbinding, niet alleen tussen Tegelen en Baarlo, maar ook en vooral tussen het Rijnland (Duitsland) en de Meierij (Noord-Brabant) en verder Antwerpen.

In de late Middeleeuwen was het gehucht een belangrijke overslagplaats voor mergel. Vanuit de Maashaven te Steyl werden goederen over land richting achterland getransporteerd. Deze ontwikkeling zette door in de 17^e en 18^e eeuw. Kooplieden en handelaren werden steeds rijker en lieten grote handelshuizen bouwen aan de randen van de steile Maasoevers (*kaart 2*). Steyl kreeg geleidelijk aan het karakter van een handelsdorp met een chique uitstraling. De koopmansfamilie De Rijk bouwde een aantal statige handels- en landhuizen zoals het landhuis ten noorden van de Maashoek. De wijnkoperfamilie Moubis bouwde in 1810 een groot woon- en bedrijfscomplex met een deftig huis en bijgebouwen aan de huidige Veerweg. Een bijna paleisachtig gebouw werd in het open veld tussen de Maashoek en de Aalsbeek gesitueerd, het betrof een statig landhuis aan de Waterloostraat voor de weduwe Moubis-De Rijk.

Met de handel over rivier en land nam ook het aantal reizigers toe, een veerhuis aan beide zijden van de Maas diende als wachtplaats, rustplaats en herberg. Vanwege de verzanding van de Maas is het veer halverwege de 18^e eeuw circa 250 meter naar het noorden verlegd, op de huidige locatie. Na 1800 werden in Steyl vooral landinwaarts meer huizen gebouwd.

De Maashandel was kort na het midden van de 19^e eeuw op zijn retour vanwege de komst van het spoor. Het accent verlegde zich naar aardeverwerkende industrie, die vooral in het nabije Tegelen grootschalig floreerde. In Steyl bevond zich een groot aantal pottenbakkerijen, aan de randen van de stuifzandberg werden enkele steenfabrieken gebouwd (*kaart 2*). De oude handelshuizen en landhuizen waren grotendeels buiten gebruik gesteld of omgevormd tot herberg. Steyl was inmiddels een volwaardig dorp. In 1859 werd een nieuwe kerk in gebruik genomen, de rectoraatskerk St. Rochus. Het ging om een zogenaamd Waterstaatskerkje, naar ontwerp van de architect K. Weber, ter hoogte van de huidige St. Michaelstraat. De toren kwam gereed in 1874. De oude kapel in de Maasstraat uit 1676 werd opgekocht door een tabaksfabrikant en in gebruik genomen als tabaksfabriekje.

Het dorp stond aan de vooravond van een stormachtige ontwikkeling. Steyl werd vanaf 1875 overspoeld door religieuzen, die bestaande boerderijen en handelshuizen opkochten en vervolgens ombouwden tot grote kloostercomplexen (*kaart 2, 3 en 4*). De aanleiding moet gezocht worden in de vervolging van de Rooms-Katholieke Kerk in de 19^e eeuw in het Duitsland van kanselier Otto von Bismarck.

Religieuze vervolging in Duitsland

De Kulturkampf die tussen 1872 en 1887 in alle hevigheid woedde, vond zijn hoofdoorzaak in de weerstand, die de 'Syllabus Errorum' van Paus Pius IX uit 1864, de encycliek 'Quanta Cura' en het eerste Vaticaanse concilie van 1869/1870 in brede kring onder liberalen en protestanten opriep. Men beschouwde een en ander als een oorlogsverklaring van de Rooms-Katholieke Kerk aan de moderne cultuur en wetenschap, tegen de nationale staat en daarmee tegen het liberalisme.

De discussies omtrent de pauselijke onfeilbaarheid voorafgaand aan en tijdens het eerste Vaticaanse concilie zorgden daarnaast voor verdeeldheid binnen de Duitse kerkprovincie zelf. Het beginsel van de onfeilbaarheid van de paus werd op 18 juli 1870 tijdens het concilie aangenomen. Tal van priesters traden uit protest toe tot de oud-katholieke kerken en werden vervolgens uit hun ambt gezet. Maar aangezien priesters formeel in Pruisische overheidsdienst waren en de Rooms-Katholieke Kerk van de staat eiste de betrokken personen te ontslaan, beschouwde de Pruisische regering dit als een schending van de autonome staatsmacht.

Een en ander dreef de maatschappelijke tegenstellingen verder op, wat uitmondde in een overheidspolitiek, die erop gericht was een strikte scheiding aan te brengen tussen kerk en staat en de kerkelijke invloed op het openbare leven te beperken.

De belangrijkste onderdelen van dit streven tot strikte afgrenzing waren het Jesuitengesetz van 1872 en het Kloostergesetz van 1875.

- Het Jesuitengesetz ontzegde de jezuiten plus aanverwante congregaties de toegang tot Duits grondgebied. Nieuwe vestigingen werden verboden, bestaande vestigingen moesten binnen zes maanden worden opgeheven. Niet-Duitse jezuiten konden worden uitgewezen, Duitse jezuiten konden op grond van deze wet in hun bewegingsvrijheid worden beperkt. In 1873 werden ook de congregaties van de redemptoristen, de lazaristen, de priesters van de Heilige Geest, het genootschap van het Heilig Hart van Jezus e.a. onder de bepalingen van het Jesuitengesetz gebracht.
- Het Kloostergesetz bepaalde, dat alle orden en aanverwante congregaties van de Rooms-Katholieke Kerk van het grondgebied van de Duitse monarchie geweerd moesten worden. Er kwam een verbod op de stichting van nieuwe vestigingen, alle bestaande vestigingen moesten binnen zes maanden worden opgeheven. Orden en congregaties die zich uitsluitend met ziekenzorg bezighielden, mochten blijven voortbestaan, maar konden niettemin op elk gewenst moment worden opgeheven en werden onder staatstoezicht gesteld. Voor de intrede van nieuwe ordeleden was staats toestemming nodig. Het vermogen van ontbonden orden en congregaties viel niet rechtstreeks aan de staat, maar werd door de staat beheerd. Uit dit vermogen werden de leden van de ontbonden kloosters onderhouden.

Nederlands-Limburg en de Belgische provincie Luik werden de vestigingsplaats bij uitstek van uit het Rijnland verdreven orden en congregaties. Het bisdom Roermond, waartoe ook Steyl-Tegelen behoorde, werd het centrum van uitgeweken religieuze genootschappen. Naast de reeds bestaande vestigingen in Nederlands-Limburg kwam er tussen 1875 en 1886 een groot aantal kloosters bij, waardoor het gebied meer dan honderd kloosters herbergde.

Men vestigde zich in de regel zo dicht mogelijk bij de Duitse grens, in de hoop op een spoedige afzwakking van de Kulturkampf. Maar ook toen dat een ijdele hoop bleek, bleef Limburg voor Rijnlandse orden en congregaties aantrekkelijk. Pensionaatleerlingen en weeskinderen konden worden meeverhuisd. In de vakantieperiode was het goed mogelijk tijdelijk naar Duitsland terug te keren.

De vestiging van de kloosters te Steyl

In een betrekkelijk korte tijd moesten de Duitse kloosterorden op zoek naar een nieuwe vestigingsplaats. Arnoldus Janssen, geboren in 1837 in Goch en aan het begin van de Kulturkampf rector van een Ursulinenklooster te Kempen (Niederrhein), reisde over de grens om een geschikte plaats te zoeken voor de vestiging van een missieseminarie. Het was voor hem een grote zorg dat Duitsland in die tijd geen missieseminarie kende. Dit in tegenstelling tot Frankrijk, België, Italië en Engeland, waar zulke kloosters wel aanwezig waren. Zelfs het kleine Nederland had verschillende missionerende orden en congregaties, zelfs van zusters, zoals de Ursulinen. Uit Nederland, vooral uit Limburg gingen vele seculieren naar de koloniën als missionaris. Ook Duitse orden wilden hun bijdrage leveren aan de 'Voortplanting des Geloofs'. In eigen land was dit allesbehalve mogelijk; daar woedde immers de Kulturkampf. Steyl bleek aantrekkelijk, het lag dicht bij de grens en was gemakkelijk vanuit Duitsland te bereiken. Daar kwam bij dat Nederland in de 19^e eeuw een periode van sterke toename van het katholicisme kende en daarmee een gunstig vestigingsklimaat vormde. Ook voor andere religieuzen bleek Steyl een goed alternatief. In navolging van Arnold Janssen zochten in het voorjaar van 1876 ook de zusters Augustinessen uit Essen en de zusters van de Congregatie van de Goddelijke Voorzienigheid uit Münster hun toevlucht in Steyl.

Met de Duitse religieuzen kwamen ook de Duitse priester- of paterarchitecten, die in hun moederland een opleiding hadden genoten. Deze architecten hanteerden een neogotische bouwstijl, die internationaal (in Nederland onder aanvoering van P.J.H. Cuypers) in de 19^e eeuw zeer gangbaar was. De kloostercongregaties en architecten realiseerden in Steyl een indrukwekkend bouwprogramma.

Missionarissen van het Goddelijk Woord

Societas Verbi Divini (SVD)

In 1875 kocht Arnold Janssen de oude herberg van Nicolaas Ronck (gelegen aan de noordzijde van het oude veerhuis aan de Maas) in Steyl aan als eerste hoofdverblijfplaats. Hier stichtte hij het missieseminarie St. Michael en de SVD, het Gezelschap van het Goddelijk Woord voor paters en broeders, beter bekend als de Missionarissen van Steyl. In korte tijd groeide het aantal leerlingen en moest er bijgebouwd worden. Een jaar na de opening werd begonnen met de bouw van een nieuw complex, het *missiehuus St. Michael of St. Michaelklooster*, naast de oude herberg langs de Maas. In 1884 kwam de basiliek met onder- en bovenkerk van de Keulse priesterarchitect J. Prill gereed. In een periode van ongeveer 25 jaar volgden vele aanbouwen. Pater Erlemann was de architect van de zuidelijke gebouwen. In 1885 heeft men voor deze uitbreiding het oude veerhuis van Ronck moeten afbreken. De gebouwen van het voormalig huis Moubis aan de Veerweg werden in 1890 aan het bezit toegevoegd. Dit huis werd gekocht van de zusters Augustinessen uit Essen, die daar vanwege de Kulturkampf vanaf 1876 korte tijd gehuisvest waren. Deze zusters hadden het oude wijnkoperhuis gekocht van Mathias Moubis. Na een grondige verbouwing en het toevoegen van een nieuwe vleugel noemden zij het Notre Dame, een deftig pensionaat voor kinderen van welgestelde Duitsers. In 1890 keerden de zusters Augustinessen weer terug naar Essen. Onder Arnold Janssen werd het complex in 1895 uitgebreid, naar ontwerp van architect Scholl, met zijvleugels en een dubbelkerk. Het totale complex werd omgedoopt tot het *St. Gregorklooster* en bood onder andere onderdak aan de zusters van de congregatie, later werd het een verzorgingstehuis voor seniorpaters en -broeders.

Het landhuis ten noorden van de Maashoek van de koopmansfamilie De Rijk ging in 1892 eveneens over in handen van de SVD, nadat het eerst door de Franse Capucijnen, eveneens op de vlucht voor vervolging in eigen land, tijdelijk als onderdak fungeerde. De SVD vestigde in dit gebouw het Generaalat en het werd verder verbouwd tot een noviciaathuis, de plaats waar de proeftijd van de kloosterlingen werd doorgebracht. Onder de SVD werd het gebouw *gezellenhuus* genoemd.

In 1876 was er een kloosterdrukkerij gebouwd met handpers, die binnen een jaar werd uitgebreid. In 1894 werd een hele nieuwe *drukkerij met werkplaatsen* gebouwd. Toch was deze binnen drie jaar weer te klein. Een machinehal met een stoommachine en aansluitend een ketelhuis voorzagen de kloostergemeenschap van energie. Speciaal voor de watervoorziening van de kloostergemeenschap werd in 1909 een watertoren gebouwd naar een ontwerp van de architect P.M. Scholl. Voor de voedselvoorziening had de SVD de Haanderthof in Tegelen tot zijn beschikking. Deze hoeve werd in 1887 geschonken door Josephine de Rijk, omgedoopt tot St. Annahof en werd in 1920 doorverkocht, maar niet zonder in de periode 1888-1889 te zijn uitgebreid. De stuifzandheuvel van Steyl werd door het missiehuis herschapen in parken. Met de overgebleven misbaksels van de bouw van de kloostergebouwen bouwden de paters en broeders (veelal als hobby) grotten met bijbelse voorstellingen. Ook werden misbaksels verwerkt in de randen van de wandelpaden. Verder bestond de kloostertuin uit een Heilig Hartheuvel, een Lourdesgrot, een Calvarieberg, Mariagrotten gemaakt door pater Gerard Rademan, een kruisweg gemaakt door beeldhouwer Carl Walter, moestuinen, een kwekerij, kassen, een voetbalveld en siertuinen. De begraafplaats werd in 1895 in gebruik genomen.

Aan het plein voor de oude herberg werd in 1931 een missiemuseum geopend in een zijvleugel van het St. Gregorklooster. Broeder Berchmans, een natuur liefhebber, gaf gestalte aan de inrichting van het museum. In de directe omgeving van het gezellenhuis werd in 1933 door pater Peter Jochum, biologie-leraar aan de priesteropleiding van de sociëteit van het Heilige Woord te Steyl, een botanische tuin aangelegd.

Het missiehuis was aanvankelijk gesticht als een seminarie voor de vorming van missionarissen zonder meer. Spoedig werd echter besloten dat allen lid zouden worden van de derde orde van St. Dominicus. Het gezelschap groeide uit tot een echte congregatie met de gewone eenvoudige geloften, in 1901 goedgekeurd door de Heilige Stoel.

Congregatie van de Dienaressen van de Heilige Geest

Congregatio Missionalis Servarum Spiritus Sancti (SSpS)

Arnold Janssen wilde ook religieuze vrouwen of zusters naar de missielanden sturen. In 1889 stichtte hij de SSpS. Medestichteres was Moeder Maria, Helena Stollenwerk. De missiezusters dragen een blauw kleed met witte gordel en een witte sluier en vertrokken naar de missielanden met specifieke taken in onderwijs en zorg. Na gevestigd te zijn geweest op verschillende locaties (Notre Dame), betrokken de missiezusters of blauwe zusters vanaf 1896 de locatie aan de Zustersstraat. Tussen 1901 en 1904 werkte men aan de bouw van een eigen klooster, het *Heilig Hartklooster* volgens plan van pater Johann Baptist Beckert. Ook Arnold Janssen had een grote inbreng bij de totstandkoming van het complex. Het kloostercomplex werd op de stuifzandberg gebouwd, op de plaats van een steenfabriek. Het oudste deel van het klooster telt drie vleugels en heeft een symmetrische schikking van de bouwvolumes en wel zodanig, dat de plattegrond de vorm van een duif vertoont. Dit is een symbolische verwijzing naar de achtergronden en intenties van de missiezusters.

Na 1912 is het klooster sterk uitgebreid. Een omvangrijke kloostertuin met kloosterpark en begraafplaats werd grotendeels ten noorden van de kloostergebouwen aangelegd. Vanaf 1901 werden in de nabijheid van het Heilig Hartklooster in opdracht van de SVD gastenverblijven gebouwd. Twee bouwblokken met een dubbel hospitium werden gesitueerd langs de Arnoldus Jansenstraat, met op het achtererf een dubbele wasinrichting. De zusters van de Dienaressen van de Heilige Geest voorzagen voor een groot deel in de voedselvoorziening van de Steyler kloostercongregaties. Daartoe hadden zij grote stukken land in de omgeving voor landbouw in bezit. Zo werden ten oosten van Belfeld heidevelden ontgonnen en in gebruik genomen als landbouwgrond. Omstreeks 1900 werd een grote boerderij met een vierkante toren en piramidevormig dak gebouwd tussen de landerijen in het nabijgelegen Belfeld.

Congregatie van de Dienaressen van de Heilige Geest van de Altijddurende Aanbidding

Congregatio Servarum Spiritus Sancti de Adoratione Perpetua (SSpSAP)

Het missiewerk groeide en nam in omvang sterk toe, Arnold Janssen was van mening dat er ter ondersteuning van de missie des te meer gebeden moest worden. In 1896 ging hij dan ook over tot de stichting van een derde congregatie, de SSpSAP, een gesloten congregatie als afsplitsing van de SSpS. De zusters van de SSpSAP dragen een roze habijt met een witte sluier en hebben als doel voortdurend het Heilige Sacrament te aanbidden ter ondersteuning van de missie. Van 1904 tot 1914 woonden de slotzusters of roze zusters in de oostvleugel van het kloostercomplex van de SSpS aan de Zustersstraat. In 1914 namen zij hun intrek in het Heilige Geestklooster in het Maasveld, gebouwd op de locatie van een kleine steenfabriek. Het nieuwe klooster, ook wel slotklooster genoemd, is ontworpen door de architect Prill. Het kloostercomplex werd omsloten door een hoge muur. Een kloosterboerderij werd gebouwd ten behoeve van agrarische activiteit direct rond het klooster en in het Maasveld. Aan de andere zijde van de Kloosterstraat werd een begraafplaats aangelegd. Vanwege het gesloten karakter van de congregatie werd een tunnel onder de Kloosterstraat naar de begraafplaats aangelegd om contact met de buitenwereld te vermijden.

Zusters van de Goddelijke Voorzienigheid

De zusters van de Goddelijke Voorzienigheid waren een Duitse congregatie uit Münster, die de zorg voor weeskinderen tot haar doelstelling rekende. De werkkring van de zusters breidde zich in de loop van de 19^e eeuw uit, maar gedwongen door de maatregelen van Otto von Bismarck moesten zij spoedig het land verlaten en het daar gevestigde internaat en het armenweeshuis St. Mauritz moesten opgeheven worden. In 1876 vonden zij eerst in Blerick een onderkomen. Een maand later kochten zij het 19^e-eeuwse landhuis van mevrouw Moubis-De Rijk aan de Waterloostraat in Steyl. Zij noemde het het St. Josephklooster, naar de patroonheilige van Josef Albers uit Münster die zo genereus was geweest de zusters geld te lenen om de overstap naar Nederland mogelijk te maken. Gedurende de Kulturkampf was tot 1892 ook het Generaal in Steyl gevestigd.

Het voormalige landhuis van Moubis-De Rijk moest worden verbeterd en uitgebreid. In 1876 kwam er een nieuwe kapel. Het hele Mauritzpensionaat kwam met haar opleiding in 1878 naar Steyl, dit betekende een goede inkomstenbron. Een groot gebouwencomplex verrees in 1901. Architect Caspar Franssen ontwierp de bijbehorende kapel. In 1903 nam men het zusterhuis in de voormalige Kerkstraat in gebruik, dat in 1910 nog werd uitgebreid. De bouw van het ziekenhuis in 1927 was eveneens de verdienste van de zusters uit dit klooster (uitbreiding in 1936). Het gebied tussen de Maashoek, Aalsbeek en de Waterloostraat werd een gedeeltelijk ommuurd kloostercomplex met een begraafplaats en een siertuin langs de Maas. De oude tuin van het huis Moubis werd ingepast als siertuin. In het beekdal van de Aalsbeek werd de steile oever omgevormd tot wandelpark.

Naast de zorg voor weeskinderen, onderwijs en zieken kwamen er in de loop van de tijd missionaire, pastorale, charitatieve en huishoudelijke taken bij met naai- en kookcursussen, werk in parochies, bejaardentehuizen en sociale instellingen. Door heel Nederland en vooral in de directe omgeving zoals Venlo, Blerick, Tegelen, Kessel en Roermond waren de zusters verbonden met scholen, verzorgingstehuizen en zorginstellingen.

De missie van de Steyler congregaties

In 1909, het sterfjaar van Arnold Janssen, leefden en werkten er 1.500 priesters, broeders en zusters in China, Italië, Argentinië, Oostenrijk, Brazilië, de Verenigde Staten van Amerika, de Filippijnen, Chili, Japan en Papua-Nieuw Guinea. De opvolgers en volgelingen van Arnold Janssen zetten na zijn overlijden het werk bevlogen voort. Het missiehuis in Steyl was overwegend Duits, voor Nederland werd vanaf 1911 een aparte tak gevormd met missiehuizen in Uden, Teteringen en Soesterberg. Ook in België werden maar liefst drie SVD-huizen opgericht. In 1879 had de eerste uitzending plaatsgevonden van missionarissen naar overzeese gebieden. Jozef Freinademetz en Johann Baptist Anzer waren de eerste twee missionarissen, zij werden van Steyl uitgezonden naar China. De eerste missiezusters van de SSpS vertrokken in 1895 en kregen specifieke taken in het onderwijs aan meisjes, in de zorg voor armen en wezen en in de sociale vooruitgang voor vrouw en gezin.

Sindsdien zijn de SVD en SSps buiten Europa te werk gegaan in onder andere China, Indonesië, Papua-Nieuw Guinea, India, Japan, de Filipijnen, Argentinië, Ecuador, Brazilië, Chili, Togo en Ghana. De SSpsAP kwam ook tot bloei en de slotzusters van de Altijddurende Aanbedding breidden uit tot ongeveer twintig kloosters over de hele wereld.

De missionarissen stuurden allerlei voorwerpen op, dieren, kunst- en gebruiksvoorwerpen uit alle uithoeken van de wereld. In 1931 werden deze in het Missiemuseum in het St. Gregorklooster tentoongesteld, waarbij onderscheid is gemaakt tussen een volkenkundige en natuurhistorische afdeling. Zij geven een goed beeld van de culturele en natuurlijke diversiteit waar de missionarissen mee te maken hadden in hun soms gevaarlijke ondernemingen.

Ook het Heilig Hartklooster bezit een klein museum met allerlei voorwerpen uit de verschillende missielanden, zij het niet openbaar toegankelijk. Het Missiemuseum in het St. Gregorklooster daarentegen was onderdeel van het Grote Missie-Uur uit de jaren dertig van de 20^e eeuw. Dit was een groots opgezette campagne voor de christelijke beschavingsopdracht in overzeese gebieden. Overal organiseerden katholieken tentoonstellingen, lezingen en optochten. Het doel was de missie financieel te ondersteunen en nieuwe roepingen onder de bevolking te bevorderen. In politieke kringen werd destijds een debat gevoerd over de rol van de missionarissen als mogelijk vehikel van westerse normen en waarden. De rooms-katholieken hielden echter vast aan de eigen werkwijze, waarbij juist ruimte werd gegeven aan inheemse tradities en religies. Men verspreidde het christendom als vanouds via de inheemse taal en culturele symbolen.

Na een onzekere tijd in de Tweede Wereldoorlog werd de draad weer opgepakt en in de tweede helft van de 20^e eeuw vonden de missionarissen hun weg naar nog meer landen en afgelegen gebieden. In het millenniumjaar 2000 waren er in meer dan 60 landen over de hele wereld, waarvan het overgrote deel in Azië, 6.000 priesters, broeders, paters, novicen en 4.000 zusters bij de Steyler congregaties aangesloten. Geregeld komen zij een bezoek brengen aan Steyl vanwege de oorsprong van de congregatie en het graf van stichter Arnold Janssen.

De verdiensten van de Steyler missiecongregaties worden in de rooms-katholieke wereld breed erkend, zij worden bewonderd en zijn een inspiratie voor menig religieus. Zo is het geboortehuis van Arnold Janssen in het Duitse Goch een religieuze trekpleister geworden. Het ouderlijk huis van Jozef Freinademetz in Zuid-Tirol is een pelgrimsoord geworden, hoewel hij bijna dertig jaar zijn thuisland niet meer bezocht had en zich de Chinese cultuur eigen had gemaakt. Helena Stollenwerk, de geestelijk moeder van de missiezusters, is in 1995 zalig verklaard. In 2003 zijn Arnold Janssen en Jozef Freinademetz door Paus Johannes Paulus II heilig verklaard.

Verdere ontwikkeling van Steyl

In een betrekkelijk kort tijdsbestek van nog geen vijftig jaar had de oude kern van Steyl een omvangrijke gedaantewisseling en groei ondergaan. De oude handelshuizen, landbouwgronden en de zandgronden van de stuifzandheuveld waren indrukwekkende kloosterenclaves geworden. Onder leiding van Arnold Janssen groeide Steyl uit tot een centrum van wereldomvattende missionaire activiteit. Arnold Janssen wilde echter niet alleen de bevolking van de verre missielanden bereiken, ook de omgeving achtte hij van belang. Om dat doel te bewerkstelligen, stelde hij de missiehuizen open voor retraites, geloofsverdieping en bezinning. De tramlijn Venlo-Steyl, aangelegd in 1888, en later autobussen maakten een grote stroom van bezoekers uit voornamelijk Duitsland mogelijk. Verder zorgde de drukkerij voor boeken en brochures voor gelovigen en niet-gelovigen in Nederland en Duitsland.

Het plein bij de veerovergang ontwikkelde zich tot een tastbare plaats als samenkomst van de geestelijke en wereldlijke samenleving. In 1928 werd het monument 'De Goddelijke Zaaier' onthuld als eerbetoon van de gemeente Tegelen aan het werk van Arnold Janssen en zijn volgelingen. Het standbeeld is vervaardigd door Jos Thissen uit Roermond. Aan de andere kant van het pleintje werd in 1931 een Missiemuseum geopend dat de wereldlijke samenleving een goed beeld gaf van de wereld, waarin de missionarissen opereerden.

Het oude dorp Steyl bleef herkenbaar langs de oost-westroute met het veer als overgang over de Maas. Deze route kreeg geleidelijk meer lintbebouwing. De veerovergang kreeg er aan de Baarlose zijde van de Maas een tweede veerhuis bij, het brouw- c.q. mouthuis en later beter bekend als café 'Nieuwe Veerhuis'.

De Maashandel was nagenoeg nihil geworden, de pottenbakkerij en de tabaksindustrie verging het beter. De tabaksfabrikant Kreykamp bouwde rond de periode 1905-1906 twee villa's langs de Veerweg voor zichzelf en zijn familie. De Venlose architect P. Rassaerts leverde het ontwerp voor een villa, 'Villa Elise', en voor een dubbele villa aan de overzijde van de Veerweg. Beide panden gaven het dorp weer iets van zijn oude residentiële allure terug tussen alle kloosterontwikkelingen van de afgelopen decennia. De oude kapel uit 1676 werd afgebroken om in 1920 plaats te maken voor een moderne tabaksfabriek. De St. Rochuskerk van Steyl was inmiddels omgeven door gebouwen van het St. Michaelklooster. In 1929 werd de vervallen kerk verkocht aan het missiehuis en gesloopt. De Steyler bevolking kreeg een nieuwe St. Rochuskerk. De kerk, naar ontwerp van architect F. Stoks uit Venlo, werd op de terrasrand langs de Rozenstraat gesitueerd (*kaart 2*). Bij de inzegening in 1931 gaf de Bisschop van Roermond Steyl de gewenste status als eigen parochie.

RUIMTELIJKE KARAKTERISTIEK

In hoofdlijnen wordt het gebied gekenmerkt door twee structuren, die elkaar op een bepaald punt kruisen.

Enerzijds is dit de oostweststructuur die van Tegelen via de veerpont richting Baarlo is gevormd. Onderdeel van deze structuur is de burgernederzetting Steyl. Anderzijds bestaat er een noordzuidstructuur met de Maas en evenwijdig langs de rivier een gordel van kloostercomplexen. Op de samenkomst van beide structuren bevindt zich een driehoekig plein, waar het wereldlijke en geestelijke Steyl elkaar ontmoeten (*kaart 5*).

Wereldlijk Steyl

De oorspronkelijke nederzetting Steyl bestaat uit een langgerekte situering van bebouwing langs de route Tegelen-Baarlo. De structuur van het dorp volgt vanuit Tegelen de hoogtelijnen van het terras de loop van de voormalige Steylerbeek en splitst zich ter hoogte van de huidige en voormalige veerovergang (Maashoek).

Doordat het dorp is ingeklemd tussen de terrasrand in het zuiden en de zandrug in het noorden lijkt het alsof het lager gelegen Steyl een dalnederzetting is. De lintbebouwing is vooral te vinden langs de Arnoldus Janssenstraat en de Maasstraat. Veel bebouwing, in sommige gevallen aaneengesloten en met bijzondere gevels, stamt uit de periode 1850-1940. In combinatie met de lindebomen heeft de Arnoldus Janssenstraat een bijzondere uitstraling. Langs deze weg zijn ook de gastenverblijven van de SVD gesitueerd. Zij vormen twee opvallende, grote bouwblokken in de karakteristieke kloosterarchitectuur te midden van de kleinschalige lintbebouwing.

Vanuit de Arnoldus Janssenstraat zijn de watertoren en de schoorsteen van de drukkerij op de hoger gelegen zandrug veelvuldig te zien. Op het terras ligt de St. Rochuskerk, de belangrijkste landmark van de nederzetting Steyl. Het is een driebeukige kerk met vierkante toren in de linkerhoek van de frontgevel. De architectuurstijl van de kerk is het best als traditioneel te omschrijven. De St. Rochuskerk ligt op het terras op een pleintje, de architectuur van de bebouwing aan de noordzijde van het plein dateert uit dezelfde periode als van de bouw van de kerk. De groenvoorziening die bestaat uit de open groene ruimte voor de kerk tussen de Arnoldus Janssenstraat en de Maasstraat, versterkt de monumentale uitstraling van de hoger gelegen St. Rochuskerk. De Maasstraat loopt zuidelijk rechtstreeks door naar de Maashoek en noordelijk gaat zij over in de Veerweg naar de veerplaats. De Arnoldus Janssenstraat eindigt in de Veerweg. In dit gebied, waar alle wegen samenkomen voor het plein bij de veerovergang, staat een aantal riante woningen met grote tuinen. De Villa Elise vormt een opvallend gebouw. Deze monumentale villa is gebouwd in een overgangsarchitectuur met invloeden van de art nouveau, neo-rennaissance en het traditionele bouwen. Hoewel de villa een minder fraaie aanbouw ten behoeve van de huidige kantoorfunctie heeft gekregen, is de markante ligging niet aangetast.

Tegenover de villa staat een ander gebouw met allure, de riante dubbele villa van Kreykamp. De tuin rond dit karakteristieke pand is later opgedeeld in diverse kavels met nieuwe bebouwing. In de tuinen van beide villa's zijn bijzondere hekpijlers te vinden en staan enkele beuken en zilveresdoorns van meer dan 150 jaar oud. Zij dragen bij aan het groene en statige karakter van de nederzetting Steyl. In dit gebied zijn de kloostermuren en gebouwen van het St. Gregorklooster de eerste kennismakingen met het kloostergedeelte van het dorp Steyl.

Het oudste deel van Steyl is de Maashoek, de plek waar vroeger de veerovergang was gesitueerd. De Maashoek is op de terrasrand bij de monding van de Steylerbeek in de Maas ontstaan. Het is tegenwoordig een aantrekkelijk woonwijkje, goed herkenbaar als karakteristiek Maasdorp. De kleinschalige bebouwing stamt voornamelijk uit de 18^e en 19^e eeuw en concentreert zich langs de weg naar de voormalige veerovergang. De gevels van de gebouwen zijn direct gericht op de weg, dit geeft het gebied een naar binnen gekeerd karakter. Op de plek waar de Steylerbeek in de Maas uitmondde, ten noorden van de bebouwingsconcentratie van de Maashoek, bevindt zich tegenwoordig een brede groenstrook die eindigt bij de Maas. Kenmerkend voor de positie ten opzichte van de voormalige beek zijn de achterzijden met tuinen van de bebouwing van de Maashoek. Vanwege de vele overstromingen die het dorp geteisterd hebben, is men aan het einde van de 20^e eeuw overgegaan tot de aanleg van een kade ter bescherming tegen hoogwater. Langzaam zijn enkele tekenen van een heroriëntatie van het dorp naar het water te ontdekken. De verandering van het naar binnen gekeerde karakter naar een front c.q. boulevard aan het water heeft als gevolg dat de historische structuur 'verwatert'.

Geestelijk Steyl

In dit gebied zijn hoogteverschillen aanwezig vanwege het beekdal van de Aalsbeek en de zandrug meer noordelijk. De gordel met kloosterbebouwing heeft een bijzondere opzet. De grote kloostergebouwen, en in het bijzonder de kapellen en kerktorens, maar ook de watertoren en de schoorsteen als objecten van utilitaire aard vormen opvallende verticale elementen in de omgeving. De inrichting van de gordel wordt bepaald door verschillende kloosteronderdelen, die vanwege religieuze, esthetische of doelmatige achtergronden zijn ontworpen. Een stelsel van openbare wegen ontsluiten en doorsnijden de kloostercomplexen.

Missiehuis St. Michael

Het missiehuis St. Michael neemt een bijzondere positie in het gebied in. Het St. Michaelklooster is ontworpen met een façade langs de Maas en domineert de omgeving van dit deel van het Maasdal.

Het gebouwencomplex heeft een ongeveer M-vormige plattegrond, die bestaat uit verschillende verblijfsgebouwen, waarbij de neogotische basiliek met twee torenspitsen centraal is gesitueerd. De St. Michael heeft onder- en bovenkerk opgenomen in een groter volume. Drie van de vier hoekpunten van het gebouwencomplex bestaan uit hoektorens. De symmetrisch opgebouwde voorgevel is direct gelegen aan de St. Michaelstraat. Het imposante gebouwencomplex is met uitzondering van de voorgevel in zijn totaliteit ommuurd, de onderkerk is niettemin toegankelijk voor publiek. De muur langs de Maas is recent verhoogd en doet dienst als waterkering. Lindebomen markeren het kloosterterrein dat is gelegen tussen muur en gebouw.

Het missiehuis heeft een omvangrijk gebied, dat bestaat uit bedrijfsgebouwen en tuinen, onderdeel uitmakend van de SVD. De Parkstraat splitst het terrein min of meer in twee delen.

Het eerste deel ligt direct voor het St. Michaelklooster en ten noorden van het St. Gregorklooster. Hier bevindt zich een open ruimte met tuinaanleg, dit is de locatie van de voormalige St. Rochuskerk. Tegenwoordig is het een centraal punt in de vorm van een karakteristiek open vierkant terrein, gelegen tussen de grootschaligheid van de kloostergebouwen. Een beeld van de goede herder in het midden (omgeven door het alzienend oog, een amandelvormig tuinelement) vormt het icoon voor het missioneren. Delen van het kloosterterrein zijn bedoeld voor kleinschalige agrarische activiteit. Karakteristiek zijn de oude kloosterboerderij, tegenwoordig pottenbakkerij, en enkele plantenkassen. Dit deel van de kloostertuin is voor het overgrote deel omsloten met een muur. Aan de oostzijde loopt de vlakke openheid van het terrein over in de beslotenheid van de begroeide stuifzandheuvel. Hier bevinden zich diverse objecten die de functie van bidplaats vervullen, de zogenaamde oratoria. Voorbeelden zijn: de kruiswegstatie, met de verschillende gebeurtenissen tijdens de gang van Christus naar de berg Golgotha, de Mariagrotten, gemaakt van misbaksels en puin door pater Gerard Rademan (hij was tuinman voordat hij toetrad), een Olijfberggrot, een Verrijzeniskapel in de vorm van een opengeschoven graf en een baldakijn met Mariabeeld.

Het kloosterpark is een fraai voorbeeld van de late 19^e-eeuwse rooms-katholieke parkcultuur.

St. Gregorklooster

Het St. Gregorklooster vormt de afsluiting van het kloosterterrein van de SVD in het zuiden. In dit gebouw zijn onder andere het Missiemuseum en een schutterijmuseum gevestigd. In een van de kapellen bevindt zich een bibliotheek. Het oudste deel van dit klooster, het voormalige wijkoperhuis van de familie Moubis, steekt qua bouwstijl af tegen de rest van het complex. Het is een bakstenen gebouw uit begin 19^e eeuw met mansardekap en segmentboogvensters en ingang in hardstenen omramingen. Toen het als Notre Dame in gebruik was, kreeg het gebouw een deels terugliggende L-vormige bebouwing, die bestond uit twee bouwlagen in baksteen en hardsteen met een gebroken schilddak. De uitbreidingen zoals uitgevoerd door de SVD hebben een bouwvolume van twee bouwlagen onder een zadeldak. De kloosterkapel bestaat uit een boven- en benedenkapel en bevindt zich in de kloostervleugel evenwijdig aan de St. Michaelstraat. Bijzonder is de wijze waarop de kloosterkapellen zijn opgenomen in een groter volume. De toegepaste bouwstijl en detaillering zijn kenmerkend voor de neogotiek. Aan de noordoostzijde van het gebouw is een bijzondere loggia aangebouwd. Direct achter het gebouw bevindt zich een tuin, afgesloten door bijgebouwen en schuren ten behoeve van de kleinschalige agrarische activiteit. In de moestuin staan verder een kas en enkele bijgebouwen. Het totale complex is aan de straatzijde omgeven door een bakstenen muur. Ter hoogte van de Veerweg ligt de bebouwing vrijwel direct tegen de straat en is geen muur toegepast.

Drukkerij en werkplaatsen

De gebieden aan de andere zijde van de Parkstraat zijn ook onderdeel van het kloosterterrein van de SVD. Hier ligt de drukkerij, die prominent is gesitueerd langs de Parkstraat. Deze voormalige kloosterdrukkerij bestaat uit een L-vormig gedeelte in twee en drie bouwlagen met kap op de hoek van de Parkstraat en de St. Michaelstraat en daarachter een gedeelte met sheddaken. Aan de oostzijde van de drukkerijgebouwen bevindt zich een machinehal met een stoommachine en aansluitend het ketelhuis. Hier staat ook de bakstenen schoorsteen, die zich in de omgeving als een markant object manifesteert.

Langs de Maas liggen de werkplaatsen fraai in het landschap. In de gebouwen zijn de sporen van kogelgaten en granaatinslagen te zien van de strijd die hier werd geleverd in de Tweede Wereldoorlog.

Ten oosten van het drukkerijcomplex ligt een groot bosachtig gebied op de zandrug, die bestaat uit slingerpaden met verschillende oratoria. De Heilig Hartheuvel ligt op de overgang tussen het steenachtige gebied van de drukkerij en het bosachtige op de zandrug. Op deze heuvel zijn met geschoren boompjes en bloeiende eenjarigen als bij een mozaïek verschillende figuren gevormd. In de Duitse tuinarchitectuur werden dit soort kunstig uit snoeiwerk en contrasterende laatbloeiende planten opgebouwde afbeeldingen, zogenaamde 'Teppichbeten', veelvuldig toegepast. De Heilig Hartheuvel laat een kruis op een voetstuk zien met daarboven het Oog in Al. Bovenop de heuvel staat een Heilig Hartbeeld, een kopie van het Heilig Hartbeeld op Montmartre in Parijs. Hier vandaan heeft men een vrij uitzicht over het Maasdal en kloosterdorp.

Een weide heeft als voetbalveld dienst gedaan. Het gebied heeft verder een Lourdesgrot met beelden van Maria en Bernadette Soubirous. De ommuurde begraafplaats heeft een circusachtige vorm en het terrein loopt op naar de zijanten, het is toegankelijk via een poort. Op de begraafplaats zijn onder andere een neogotische kapel en kruiswegstaties te vinden. Meer oostelijk bevindt zich de vrijstaande ronde watertoren, een object van utilitaire aard, dat opvallend herkenbaar is in het gebied.

Gezellenhuis

Dit gebouw, het voormalige landhuis van de familie De Rijk, is in de jaren tachtig van de 20^e eeuw afgebroken. Het heeft plaatsgemaakt voor een klein woonwijkje: de Sequoiahof. Waardevolle tuinelementen zijn zoveel mogelijk ingepast met als hoogtepunt de prachtige sequoiaboom op een klein pleintje. Ook de kloostermuur is gehandhaafd en sluit het gebied af van het plein bij de Veerweg. Langs de Maas heeft de muur een waterkerende functie. De botanische tuin, de Jochum-Hof, is in 1971 overgenomen door een stichting. Binnen de ommuring zijn een rotstuin, rozenhof, heemtuin, een kas, het 'Paterspark' en een kruidentuin vinden. Onderdeel van de botanische tuin is een voormalige wagenshuur uit de 18^e eeuw, ooit onderdeel van het landhuis van de familie De Rijk. De wagenshuur is door de paters SVD diverse malen aangepast om als werkplaats te functioneren.

Heilig Hartklooster

Het klooster van de missiezusters ligt langs de Zusterstraat. Het is een omvangrijk gebouw en vormt een karakteristieke verschijning in een open gebied, omgeven door de beboste heuvels van de zandrug. Het oudste gedeelte met drie vleugels heeft een symmetrische hoofdopzet in de vorm van een duif, die het missiewerk symbolisch overbrengt. De hoofdentree van het Heilig Hartklooster is monumentaal verbonden met twee bruggen. Het overgrote deel van het bakstenen klooster telt vier bouwlagen met een kap. De entree aan de Zusterstraat bestaat uit een centrale hoofdkapel, rechts de lekenkapel en links de kapel voor novices-leerlingzusters. Aan de Kloosterstraat ligt een tweede ingang met enkele bijgebouwen, waaronder een karakteristieke schuur, meer geschikt voor dagelijks gebruik. Een bakstenen bedrijfsgebouw met blinde gevel begeleidt het zicht op de zijgevel van het Heilig Hartklooster. De kloostertuin van de missiezusters wordt gekenmerkt door kleinschalige agrarische activiteit. Het terrein is opgedeeld in vlakken, met hier en daar een enkele kas, die vooral als moestuin of boomgaard functioneren. Dit bijna orthogonale stelsel van paden wordt qua vorm, functie en beplanting onderbroken door een ovaalvormig vlak met een bomengroep oftewel siertuin. Langs de randen is een hoger gelegen ommegang te vinden met siertuinen, een rots-tuin, borders, een sportveld en een ommuurde begraafplaats. Zodoende is een 'wandeling' rond de economietuinen mogelijk. Ten noorden van het sportveld ligt de Erkenkamp, een bejaardentehuis gesticht door en voor de zusters in de tweede helft van de 20^e eeuw.

Het totale kloostercomplex is deels omgeven door een kloostermuur. Aan de Zusterstraat, ter hoogte van de representatieve hoofdentree van het Heilig Hartklooster, gaat de kloostermuur over in een fraai ijzeren hekwerk dat onderdeel uitmaakt van een zorgvuldig ontworpen plein afgewisseld met kleine muren en een tuinaanleg. Waar geen muur rond het complex aanwezig is, bakenen hoogteverschillen het kloosterterrein af. Kenmerkend is de steile rand in het westen, duidelijk is te zien dat voor de bedrijven aldaar een groot deel van de stuifzandheuvel is afgegraven. Alleen de muur van de begraafplaats vormt een herkenning voor de kloosterfunctie in dit gebied.

Heilige Geestklooster

Het Heilige Geestklooster is een carrévormig kloostercomplex. Het bestaat uit vier verblijfsvleugels met een binnenterrein, de kloosterkapel is in een groter volume opgenomen. De rivierzijde van het gebouw herbergt een bijzondere arcade. De toegepaste bouwstijl en detaillering van het klooster zijn neogotisch, kenmerkend voor een Kulturkampfklooster. De voorgevel van het gebouw is georiënteerd op de Kloosterstraat, maar ligt verscholen achter een hoge bakstenen muur. De muur geeft het complex een gesloten karakter, dit sluit aan bij de essentie van de kloostercongregatie. Omdat het kloostercomplex hoger ligt in het Maasveld geeft het de indruk van een ommuurd bastion, vrij gelegen in het landschap. Helaas doet het woonwijkje ten noorden van kloostercomplex afbreuk aan de landschappelijke situering. In het kader van de Maaswerken zal een kade worden aangelegd, die in het zuidwesten aansluit op het kloostercomplex. Voor de beleving en uitstraling van het klooster is de situering in het weidegebied van het Maasdal van belang. Binnen de kloostermuren bestaat de kloostertuin uit onderdelen, die vanuit religieuze, esthetische en/of economische redenen zijn aangelegd. Opvallend zijn de veertien kruiswegstaties en de Lourdesgrot met beelden van Maria en Bernadette. Boomgaarden, weiden en moestuinen binnen de ommuring zijn onderdeel van de kleinschalige agrarisch-economische activiteit en dragen bij aan de karakteristiek van het complex. Dit gaat ook op voor de opvallende kloosterboerderij, die gedeeltelijk onderdeel is van de meest zuidelijke kloostermuur. Het kerkhof aan de andere kant van de openbare weg is van buitenaf niet als zodanig herkenbaar, het is net als het Heilige Geestklooster omsloten door een bakstenen muur.

St. Josephklooster

Het St. Josephklooster is in de jaren zestig van de 20^e eeuw geschikt gemaakt voor bejaardenzorg. In de jaren negentig werd het gebouw overbodig en deden de zusters van de Goddelijke Voorzienigheid het van de hand. Het kloostercomplex is herbestemd voor woningbouw, de gebouwen zijn gehandhaafd. Het oudste gedeelte, het landhuis van mevrouw Moubis-De Rijk, heeft een afwijkende bouwstijl ten opzichte van de latere uitbreidingen onder de zusters. Het bezit namelijk in een H-vormige plattegrond een middenvleugel met schilddak en de zijvleugels met mansardedak.

De latere uitbreidingen bestaan uit een L-vormig gebouwencomplex met daarin onder andere een neogotische kloosterkapel, verbonden met een korte verbindingsvleugel naar het voormalige landhuis. Bij de herbestemming van het totale kloostercomplex is de kloostertuin voor een groot deel ten prooi gevallen aan woningbouw. Vrijstaande woonblokken domineren de voorheen rustieke omgeving. Hoewel de massaliteit van de woningbouw afbreuk doet aan de historisch-ruimtelijke kwaliteiten van het gebied, is getracht een stedenbouwkundige opzet te creëren, die inspeelt op de structuur van het gebied. Ook is geprobeerd de beslotenheid van het complex te benadrukken door een muur (helaas niet zo mooi uitgevoerd) langs de Waterloostraat op te trekken op de plek waar de oude wegens bouwvalligheid was omgevallen. Tuinelementen zijn zoveel mogelijk ingepast, zoals de oude siertuin bij de hoofdingang voor het voormalige landhuis. Verder zijn de begraafplaats en siertuin langs de Maas behouden. Het meest bijzondere is het door de zusters tot park getransformeerde beekdal van de Aalsbeek. Slingerpaden in een bosrijke omgeving maken dit tot een prachtig gebied. Een laatst overgebleven, karakteristieke kloostermuur scheidt het beekdalpark van de openbare weg.

Het gebied van de kloostergordel wordt kenmerkt door de beslotenheid van de kloostercomplexen, bestaande uit een kloostergebouw met bijhorende tuinen omsloten door een muur, hekwerk of afgebakend door hoogteverschillen. De kloostergebouwen zijn vanouds goed zichtbaar, voorgevels zijn langs de straat georiënteerd. De tuinen onttrekken zich nog steeds grotendeels aan het oog. Een stelsel van paden en wegen ontsluit het gebied en de verschillende kloosterterreinen. Karakteristiek voor deze paden en wegen zijn de aanwezigheid van kloostermuren en rijen lindebomen langs de openbare weg. Het ruimtelijke karakter langs de St. Michaelstraat-Kloosterstraat wordt gedomineerd door de combinatie van het steenachtige en robuuste van grote kloostergebouwen, werkplaatsen, drukkerij en kloostermuren, alle opgetrokken in baksteen wat een uniformiteit in beeld bewerkstelligt. De zichtrelaties met het Maasdal steken fraai af tegen al dit baksteengeweld. Langs de Kloosterstraat is op sommige plaatsen enige lintbebouwing ontstaan. Bij de overgang naar de St. Michaelstraat is een kleine bebouwingscluster met enkele karakteristieke gebouwen, die kenmerkend met de gevel naar de straat en de rug naar het Maasdal zijn gesitueerd. Aan de andere zijde van de weg staat een bijzonder woonhuis met een boomgaard omgeven door een grote haag.

Het is een opvallend gebouw uit 1915 met pleisterwerk en een houten balkon met houten overkapping. Het woonhuis is prachtig gelegen langs de rand van de zandrug met zicht op het Maasdal. De andere zijde van de zandrug betreft de omgeving tussen het Heilig Hartklooster en het dorp Steyl. Het gedeelte van de Zusterstraat tussen de ingang van het klooster en de Arnoldus Janssenstraat wordt gekenmerkt door rijen lindebomen en een muur rond de kloostertuin van het Heilig Hartklooster. Een weide aan de overzijde van de straat geeft zicht op de karakteristieke watertoren en de toren van de St. Rochuskerk. Langs de Arnoldus Janssenstraat zijn de twee voormalige gastverblijven duidelijk zichtbaar. De gastenverblijven, twee blokken met een dubbel hospitium en op het achtererf een dubbele wasinrichting, zijn opgetrokken in ambachtelijk-traditionele bouwtrant met toepassing van diverse contemporaine materialen en enkele Duitse stijlelementen.

De overgang van de complex rond het St. Josephklooster naar het dorp Steyl bestaat uit twee wegen, die langs de rand van het terrein lopen. Allereerst is dit in het noorden de oude landweg naar Nabben eindigend in de Maashoek. In het oosten is dit de Waterloostraat, een kaasrechte laan langs het voormalige St. Josephklooster, die de verbinding vormt tussen de oude rijksweg vanuit Belfeld en de veerplaats. De bebouwing langs de laan bestaat gedeeltelijk uit karakteristieke lintbebouwing, in de tweede helft van de 20^e eeuw is het gebied verder volgebouwd. Kenmerkend zijn de lindebomen die de laan een statig karakter geven. Een kleine openbare kapel langs de Waterloostraat voegt een extra waarde toe aan de uitstraling van het gebied.

Samenkomst

Waar de geestelijke en wereldlijke samenleving samenkomen, bevindt zich een levendig plein ter hoogte van de veerovergang. De veerplaats vormt een belangrijke schakel in de vitaliteit van het gebied en biedt de mogelijkheid vanuit het missieseminarie mensen te bereiken. Het is daarnaast een centraal punt waar een rustplaats te vinden is met enkele horecagelegenheden voor bewoners, bezoekers en gebruikers van de doorgaande verkeersroute.

De oude veerhuizen zowel aan Baarlose als aan Steyler zijde van de Maas zijn in de Tweede Wereldoorlog gesneuveld. Het Nieuwe Veerhuis aan Baarlose zijde is behouden gebleven en ligt zeer herkenbaar in het Maasdal. Dit veerhuis en ook het gebouw dat de veerhuisfunctie aan de Steyler zijde van de Maas overnam, hebben momenteel (nog steeds) een horecafunctie, passend bij de oorspronkelijke bedoeling van de plek en bebouwing. Op een driehoekig plein (veerplein) voor de veerovergang langs de Veerstraat maakt men kennis met de wereld van het missieseminarie. Allereerst staat hier het monument de Goddelijke Zaaier. Het beeld is uitgevoerd in graniet en is op een vierkante sokkel geplaatst. Aan de voorzijde bevindt zich een bronzen plaquette met een afbeelding van Arnold Janssen en de tekst Verbum Dei. Een koperen plaquette tegen de sokkel van het beeld herinnert aan het eerste vertrek van missionarissen naar China. Achter het beeld staan in een halve cirkel geknotte lindebomen, die het beeld markeren op de pleinachtige ruimte. Het Missiemuseum in het nabijgelegen St. Gregorklooster geeft een overzicht van de voorwerpen en curiosa, die de missionarissen in den vreemde aantreffen of ontdekten. Daarnaast bestaat er de mogelijkheid een medaille aan te schaffen van Sint Christoffel, patroonheilige van de reiziger. In hetzelfde gebouw is ook een Schutterijmuseum ondergebracht. Aan de andere zijde van het plein is de Jochum-Hof te vinden, de botanische tuinen die toegankelijk zijn voor het publiek.

Karakteristiek zijn in dit gebied de zichtrelaties met het Maasdal en het zicht op de St. Rochuskerk. De zichtlijnen zijn van belang voor het besef van de ruimtelijke positionering van het gebied in Steyl en omgeving.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

De aanwezigheid van diverse eind 19^e-, begin 20^e-eeuwse kloostergebouwen met bijbehorende parken, tuinen en tuinmuren gesitueerd in een besloten gebied, schept een sterk neogotisch geheel, dat naar Nederlandse maatstaven gezien als uniek mag worden omschreven. Vanwege de hoge zeldzaamheids-waarde van een dergelijke samenclustering van religieuze bebouwing en vanwege de rol in de cultuurgeschiedenis, is het kloosterdorp Steyl voorgedragen als beschermd gezicht.

- *Sociaal-historische waarden*
Het kloosterdorp Steyl is van algemeen belang vanwege de betekenis die het heeft voor de wereldomvattende missie en de bijdrage, die de (in 2003 heilig verklaarde) stichter Arnold Janssen hierin heeft geleverd. Het gebied is verder van belang voor de cultuurgeschiedenis, wegens de relatie met de Kulturkampf (1872-1887) en daaruit voortkomende vlucht van religieuzen uit Duitsland.
- *Historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarden*
Het kloosterdorp Steyl is van algemeen belang vanwege de bijzondere samenhang van functie, schaal en verschijningsvorm van met name de neogotische kloosterbebouwing, bijzondere tuinaanleg en open ruimten en besloten boompertjes. De landschappelijke gesteldheid van het gebied vormt een herkenbare onderlegger van de wereldlijke (lintstructuur, parochiekerk en veerovergang) en geestelijke nederzettingsstructuur (kloostergebouwen en kloostertuinen) van het gebied, waarbij op het veerplein functioneel en ruimtelijk de ontmoeting tussen beide structuren tot uiting komt.
- *Situationele waarden*
Het kloosterdorp Steyl is van algemeen belang wegens de bijzondere samenhang van historisch-ruimtelijke, structurele en functionele kwaliteiten van bebouwde en onbebouwde ruimten in relatie tot hun landschappelijke omgeving; alsmede wegens de kwaliteit van de bebouwing en hun groepering in relatie met de bijzondere tuinaanleg, wegen en de rivier de Maas, en de ligging ten opzichte van de nabijgelegen spoorlijn Roermond-Venlo en de Duitse landsgrens.
- *Architectuurhistorische waarden*
Het kloosterdorp Steyl is van algemeen belang vanwege de aanwezigheid van een groot aantal kloostergebouwen, die architectuurhistorische waarden bezitten. Diverse kloosterkapellen zijn van belang vanwege de toegepaste neogotische bouwstijl. De kloostertuinen zijn van belang vanwege de late 19^e-eeuwse rooms-katholieke parkcultuur en de verwevenheid in de tuin zelf van de functies economie, devotie en recreatie. Een belangrijk aantal kloosters c.q. kloosterkapellen en kloostertuinen is beschermd als rijksmonument. Daarnaast zijn ook enkele fabrikantenvilla's, gebouwd in de stijl van de art nouveau en gelegen in het kloosterdorp Steyl, beschermd als rijksmonument.

- *Gaafheid/zeldzaamheid*
Het gebied is van algemeen belang, wegens de herkenbaarheid en gaafheid van de historisch-ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel. Voor het overgrote deel heeft het gebied zijn oorspronkelijke functie en daaruit voortkomende karakter. Het kloosterdorp Steyl is van algemeen belang, wegens de unieke verschijningsvorm vanuit cultuurhistorisch met name religieus historisch en architectuurhistorisch en functioneel oogpunt. De aanwezigheid van en samenhang tussen de neogotische kloostergebouwen en de kloostertuinen is op dit schaalniveau voor Nederlandse begrippen zeer uitzonderlijk.
- *Archeologie*
Archeologisch gezien is zeer weinig bekend over Steyl. Gezien het relatief ongestoorde bodemprofiel (de zandrug en beekdalen zijn niet of weinig bebouwd) is het zeker mogelijk dat hier nog archeologie aanwezig is.

BEGRENZING

Gemeente Venlo

Het beschermd dorpsgezicht Steyl omvat de kloostercomplexen (geestelijk deel) en delen van de oude kern Steyl (wereldlijk deel) inclusief de veerovergang (samenkomst). In de gemeente Venlo volgt de grens noordelijk de Maas en buigt af tussen het slotklooster en het nieuwe woonwijkje. Het weidegebied rond het Heilige Geestklooster, van belang voor de uitstraling, wordt hierdoor betrokken bij het gezicht. Ten behoeve van het scheepvaartverkeer zal enkel een klein deel van de bocht afgesneden worden in het kader van de Maaswerken. Verder omvat het gezicht de zandrug met het Heilig Hartklooster, inclusief het door de zusters gestichte Erkenkamp en de twee voormalige gastverblijven in de Arnoldus Janssenstraat. Ter hoogte van de gastverblijven sluit de grens aan op de lintstructuur van de oude kern Steyl en buigt af bij de St. Rochuskerk, om dit beeldbepalende landmark van de nederzetting Steyl onderdeel uit te laten maken van het beschermd gezicht. De begrenzing volgt verder de bebouwing aan de Waterloostraat en ligt ten zuiden van het beekdal van de Aalsbeek. De noordelijke oever van de Aalsbeek is een bijzonder relict van de landschappelijke tuinaanleg van het voormalige St. Josephklooster. De zuidelijke oever is van belang voor de landschappelijke en ruimtelijke relatie met dit gebied.

Gemeente Maasbree

Verder omvat het gezicht de veerovergang en het veerhuis aan de andere zijde van de Maas, gemeente Maasbree. De veerplaats is van belang geweest voor de historische ontwikkeling van het gebied en het huidige functioneren als veerovergang vormt een belangrijke karakteristiek van het beschermd gezicht. In dit gebied zal in het kader van de Maaswerken een nevengeul worden aangelegd. De grens van het beschermd gezicht volgt in dit gebied (min of meer) de oostgrens van de toekomstige nevengeul. De veerovergang blijft gehandhaafd en het veerhuis zal op een soort eiland ('het eiland van Baarlo') komen te liggen. Bij de toekomstige inrichting van het eiland zullen de weidsheid en openheid en daarmee het zicht op de kloostergebouwen, als uitgangspunt dienen. Archeologisch gezien zijn het gebied en de locatie van het voormalige oude veerhuis van belang, omdat het inzicht kan verschaffen in de ouderdom van de veerovergang.

De exacte begrenzing is aangegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/55/01.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectivering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- H. Camps, *Steyl, prenten met een praatje*, Venlo 1982.
- Th.W.J. Driessen, *Geschiedenis van Tegelen*, Middelaar 1952.
- Gemeente Tegelen, *Structuurschets*. Vastgesteld gemeenteraad 30 januari 1986.
- J. van 't Hof, (2001), 'Roze, witte, zwarte en blauwe nonnen', In: *Cuyperbulletin*, jaargang 7, nummer 2.
- Pius Jaarboek, *Almanak Katholiek Nederland 1996*. Bohn Stafleu Van Loghum.
- Monumentenhuis Limburg, *CV: een dorps enclave in Tegelen*, Roermond 2001.
- R. Mülleijans, *Klöster im Kulturkampf*, Aachen 1992.
- C.S. Oldenburger-Ebbers, A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, Deel Zuid*, Rotterdam 2000.
- Provincie Limburg, *MIP Rapport gemeente Tegelen*, 1991.
- Stichting Architectuurpodium Venlo en omstreken, *De ontwikkeling van Stad en Streek*, 2001.

Kaarten

1. Oriëntatiekaart, RDMZ 2004.
2. Ontwikkelingskaart, RDMZ 2004.
3. Steyl, 1891. Bladnr. 712, Venlo, verkend in 1890 en 1891.
In: *Historische Atlas Limburg; Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*, Den Ijp 1989.
4. Steyl, 1934. Bonnekaart nr. 712, verkend in 1934. Uitgave 1936.
Schaal: 1:25.000.
5. Waarderingskaart, RDMZ 2004.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2004

Onderzoek en tekst:

- Provincie Limburg, drs. R.J. Theunissen
- RDMZ, ing. P.J. Timmer met ondersteuning van Monumentenhuis Limburg (drs. R.H.M. Denessen)

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag: KLM Aerocarto

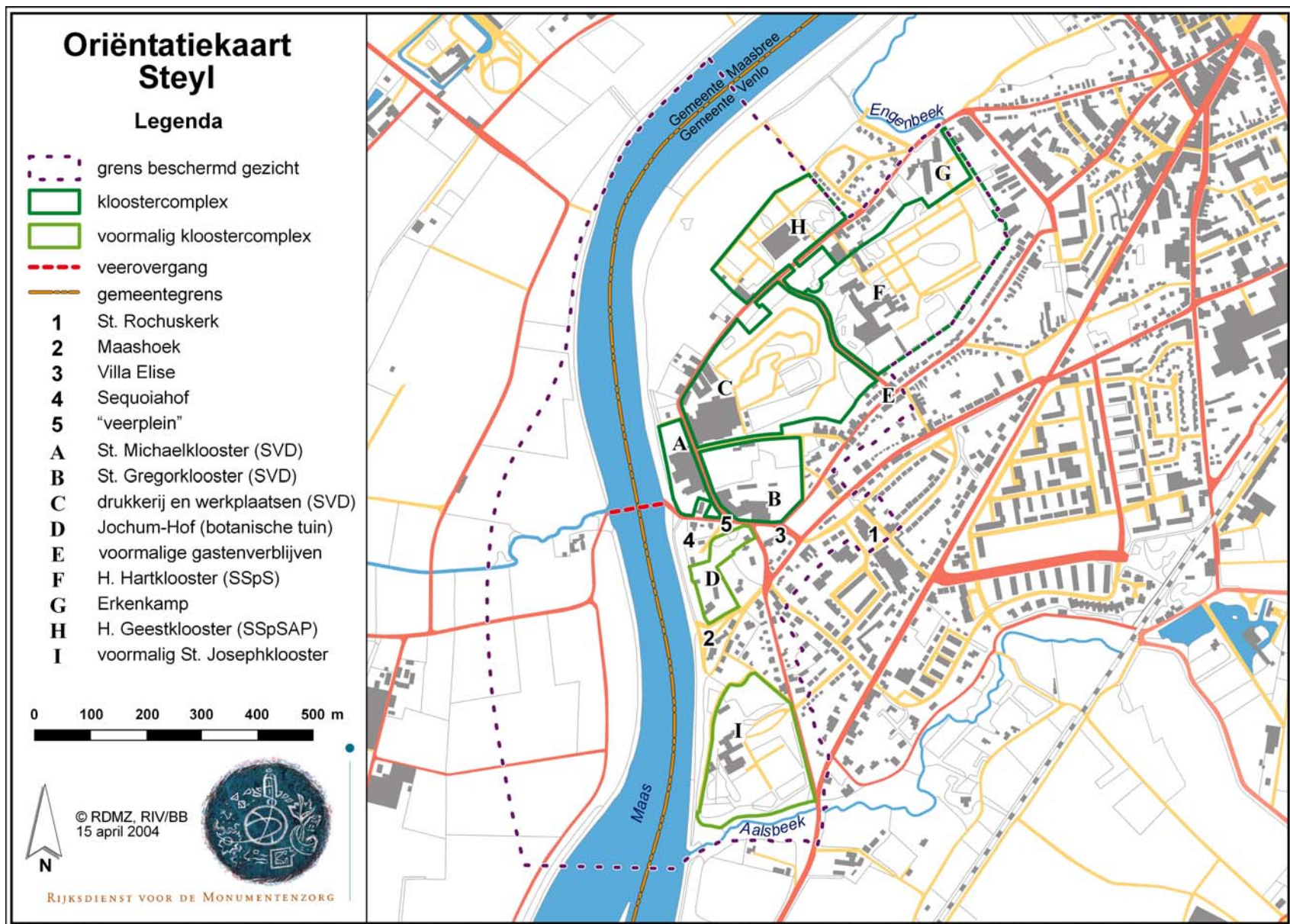
Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

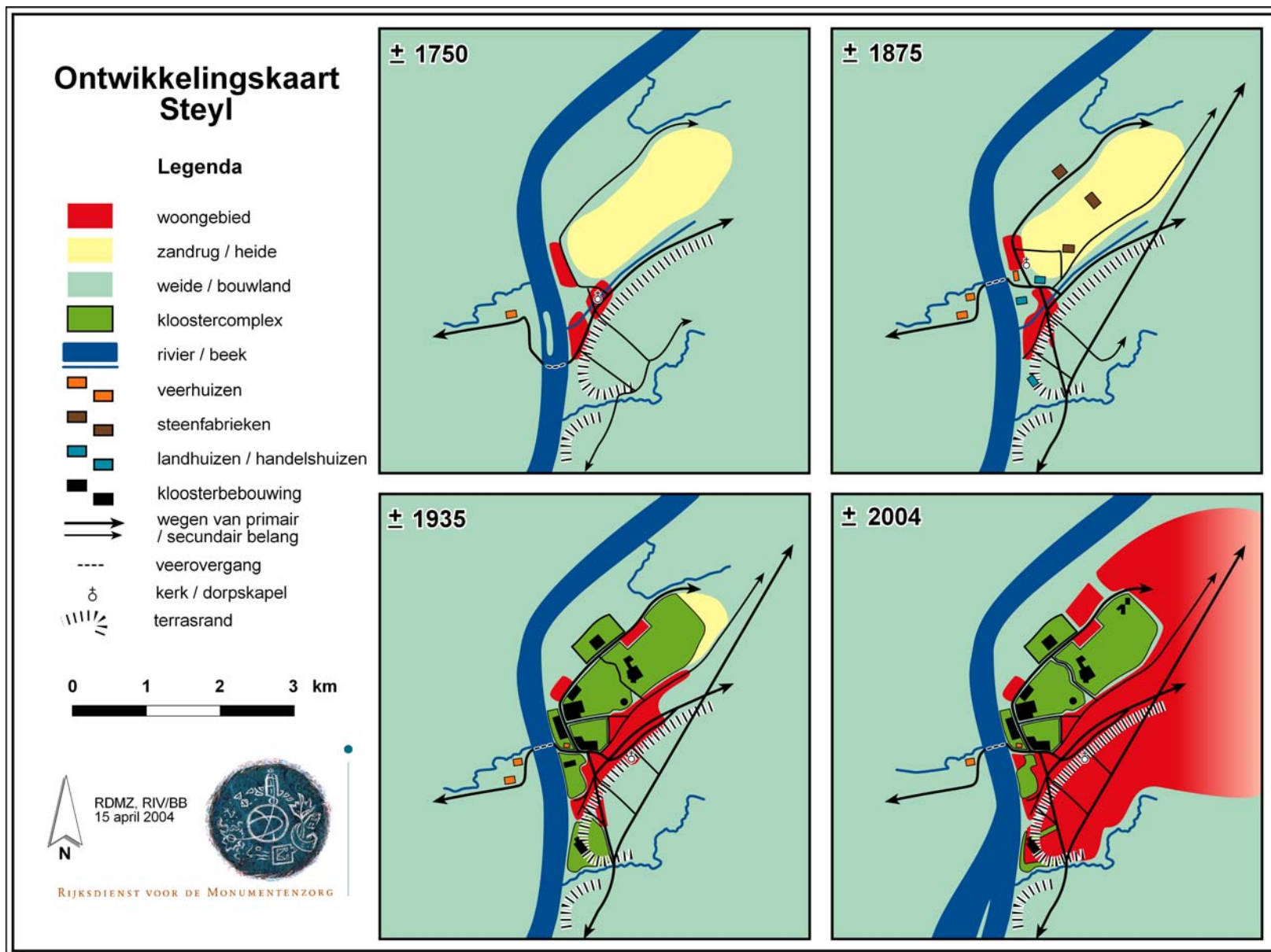
RDMZ, Zeist/Pure Digital Copycenter, Doorn

BIJLAGEN

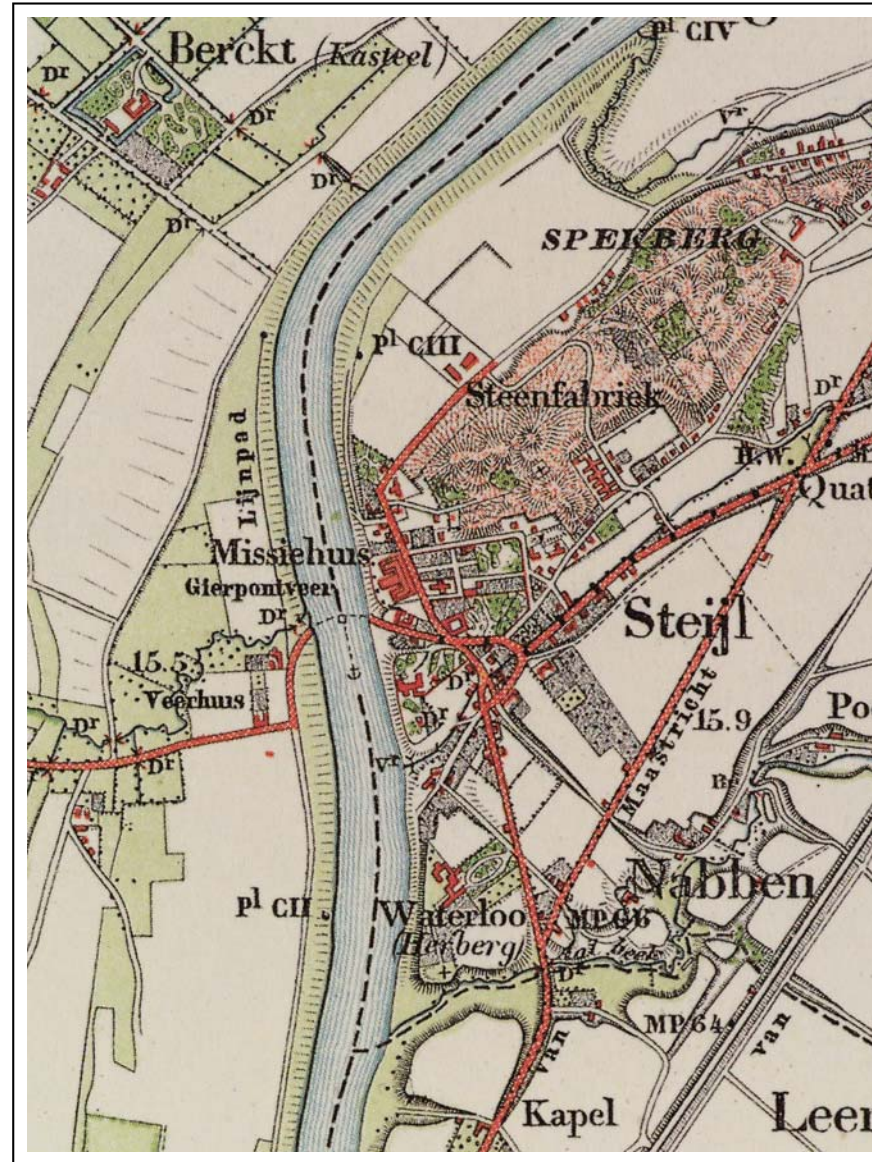
1. Oriëntatiekaart.
2. Ontwikkelingskaart.
3. Steyl, 1891.
4. Steyl, 1934.
5. Waarderingskaart.

Kaart 1 Oriëntatiekaart

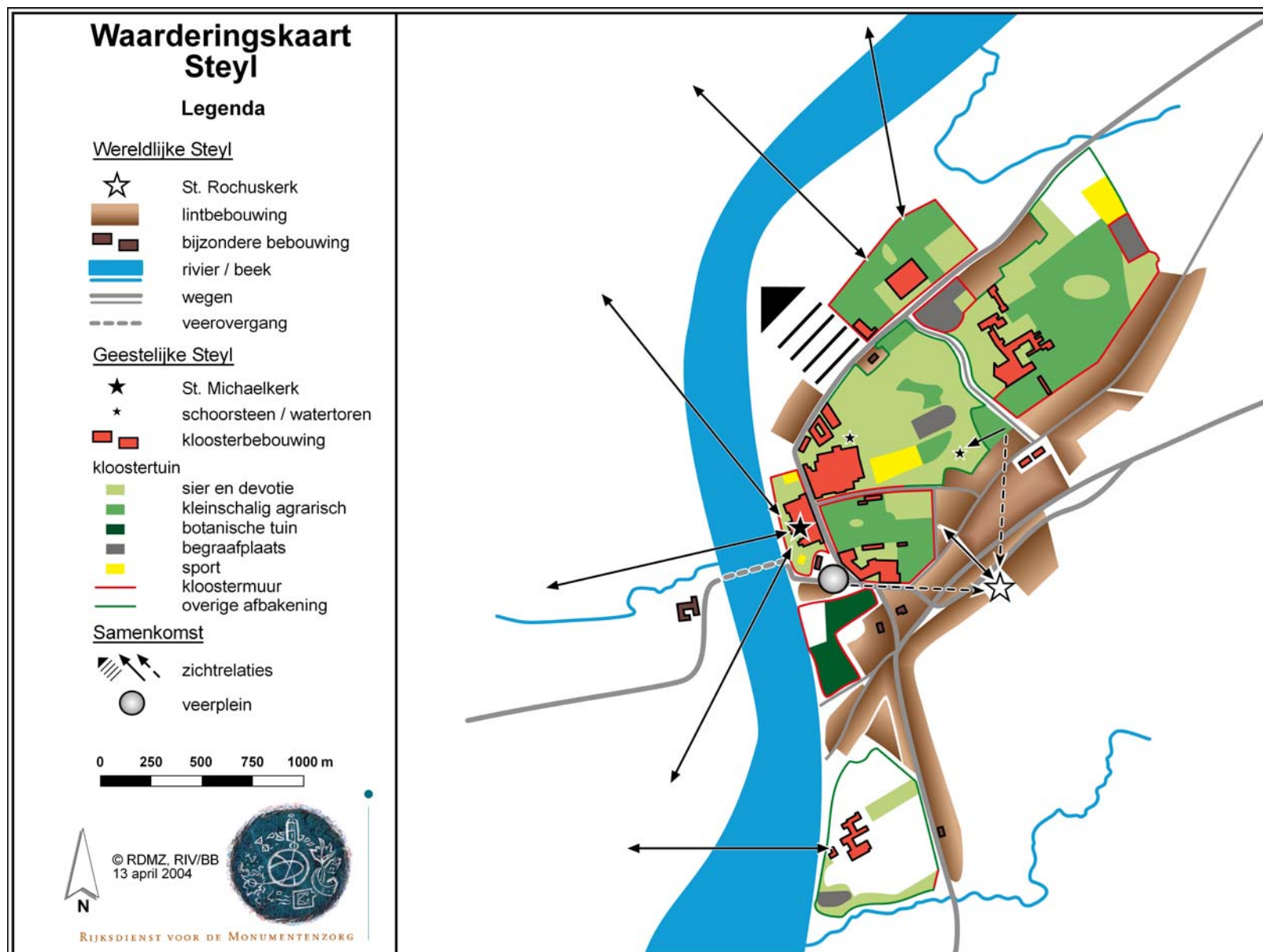
Kaart 2 Ontwikkelingskaart

Kaart 3 Steyl, 1891. De oude landhuizen en handelshuizen in Steyl worden overgenomen door Duitse religieuzen. Onder leiding van Arnold Janssen is een missiehuus gebouwd tussen de Maas en de St. Rochuskerk.

Kaart 4 Steyl, 1934. In een kort tijdsbestek van ongeveer 40 jaar is het gebied getransformeerd tot een omvangrijk kloostergebied. Het dorp Steyl heeft landinwaarts een nieuwe St. Rochuskerk gekregen.

Kaart 5 Waarderingskaart